

Story Power

Tlhahli ya go
balela-boipshino

Malibali

O a amogelwa!

Nal'ibali e ra gore "Kanegelo ke ye" ka seXhosa. Gape ke leina la lesolo la go-balela-boipshino la go ikemišetša go utulla bokgoni bja bana ka go anega dikanegelo le go bala. Mogongwe o a Makala gore ke ka lebaka la eng se se le bohlokwa. Go na le karabo ye bonolo: go anegelana dikanegelo ga se fela boipshino bjo bontši, go thuša bana gore ba ithute go bala le godiša lerato la go bala mo go bona. Baswa ba go rata go bala gona bjale, ke baetapele ba go rarolla mathata ka moso!

Ka go tlhahli ye ya Story Power, o tla hwetša gore go balela boipshino ke eng le gore o ka diriša se bjang le bana ba gago le/goba bana ba sekolo sa gago, bokgobapukung goba sehlopheng sa go bala. Go na le dikgopolo tše dibotse ka ga go kgethela bana dipuku le go dira mešongwana ya go amana le dikanegelo.

E ba le rena ka go balela bana ka mehla!

Sehlopha sa Nal'ibali

PS: Tlhahli ye e ka dipolelo tša Afrika Borwa tše lesometee. Lebelela ditlhahli tše dingwe go kgatišo ya Story Power! Di hwetše go www.nalibali.org.

Go na le eng ka gare

Go balela boipshino ke eng?.....	3
Go thoma	4
Go kgethela bana dipuku.....	6
Go hwetša tše dintši dikanegelong	7

Tshedimošo ye ntši ka ga go diriša gape le/goba go phatlalatša dingwalwa tše, ikgokaganye le Nal'ibali:

The Nal'ibali Trust
Suite 17–201, Building 17
Waverley Business Park, Wyecroft Road
Mowbray, 7700
Mogala: (021) 448 6000
Emeile: info@nalibali.org

Dikgopolo le bolaodi bja projeke: Project for the Study of Alternative Education in South Africa (PRAESA)

Phetolelo: Mpho Masipa

Moswantšhi wa baanegwa ba Nal'ibali: Rico

Moakanyetšo: Magenta Media

Go thaepeseta: Baseline Publishing Services

Go balela boipshino ke eng?

Nal'ibali e bitšwa lesolo la "go-balela-boipshino". E ka ba, lesolo la "go-balela-boipshino" ke eng le gona ke ka lebaka la eng le le bohlokwa?

Batho ba go fapana ba hlaloša go balela boipshino ka ditsela tša go fapana. Ba bangwe ba re ke "go bala ka go ithaopa mahala" goba "go bala mahala". Ba bangwe ba re ke "go balela bobose" goba "go balela go ithabiša". Efela, ka moka di bolela selo se tee: go balela boipshino ke go bala ka ge o nyaka go bala.

Ga se go balela go hwetša tshedimošo ka ga projeke goba tiro. Ga se go bala puku ka ge morutiši wa gago a re yo mongwe le yo mongwe ka mphatong wa gago o swanetše go bala puku ye itšego, goba ka ge batswadi ba gago ba re o swanetše go bala. Ga se go bala ka ge motho yo mongwe a rile o tla go lefa R20 ge o ka bala puku ka nako ya maikhutšo a dikolo, goba ka ge o nyaka go ba la dinaledi tše dintši tšhateng ya gago ya go bala go feta baithuti bohle ka mphatong wa gago.

Ge o balela boipshino, o kgetha se o se ratago, kudu, nako ye o balago ka yona. Ga o gapeletšege go fetša puku o sa nyake. Ga o hloke go bolela ka yona goba go ngwala ka ga yona ka morago – o ka kgetha go dira seo, efela ga o gapeletšege. Ga go na molekwana ka ga puku gape ga o thope selo ge o feditše go e bala. Efela go na le dipoelo!

Ge o badile e le ka ge o be o nyaka, moputso o mogologolo ke maikutlo a kgotsofalo ao a tlišwago ke go itemogela puku ye botse. A tlišwa ke ge o tsena lefaseng le lengwe, goba go ithuta ka ga selo seo o se ratago, goba go kwešiša selo se sengwe goba go fetoga ga motho yo mongwe goba a tseneletše gare. Ga go kgathalege gore o na le mengwaga ye mekae – o ka be o balela ke motho yo mongwe, goba o ipalela – meputso ya gona e a swana.

Ke ka lebaka leo go lego bohlokwa go balela bana ka gobane ke selo sa go kgotsofatša seo se dirwago mmogo. Ge bana ba ekwa dikanegelo tše dintši tša taletšo, di ba dumelela go itemogela maatla a dipuku. Se se ba hlohleletša gore ba nyake go bala, gomme ge ba bala kudu, ba tlo kgona go bala kudu.

Ke modikološane: ge o bala kudu, go ba bonolo, gomme ge o ka nyaka go balela boipshino, o bala gantši. Ke seo se hlolago gore bana e be babadi ba bophelo ka moka.

Go thoma

Go balela bana ka go hlaboša lentšu go ba thuša go itemogela bobose bja dikanegelo. Gape go hlaboša megopolo ya bona, gwa hlabolla polelo ya bona, go nyaka go tseba le tsebo.

Go sa ye le gore o bala ka go hlaboša lentšu o balela bana ba gago goba sehlopha sa bana ba ka mphatong wa gago goba sehlopha sa go bala, fa ke dikeletšo tša go le thuša gore ka moka ga lena le hwetše go gontši ka nako ya go bala mmogo.

- ★ **Ipshineng.** Sa bohlokwa kudu ke gore le ipshine ka gobane bana ba lena ba tla ithuta gore go bala ke mošongwana o mobose.
- ★ **Go kgetha dipuku.** Kgetha dipuku tša go bala tše o tla ipshinago ka tšona, efela e be tša go sepelelana le dikgahlego tša bana ba gago tše di fetogago. (O ka hwetša go gontši ka ga go kgetha dipuku letlakaleng la 6.)
- ★ **Go kgetha nako ya maleba go bohlokwa kudu.** Anega kanegelo ka nako ye bana ba gago ba kgonago go iketla, go swana le ge ba fetša go hlapa goba pele ba eya malaong bošego. Bana ba bannyane ga ba kgone go hlokomedišiša nako ye telele, ka fao, o se bale nako ye telele. Gopola, o nyaka go ba hlohleletša gore ba be le kgahlego dikanegelong le dipukung, ka fao o se go dire modiro!
- ★ **Pele le bala.** Bana ba ka nyaka go iketla pele o thoma go bala. Bana ba gago ba ba le tšhomišano košeng goba nonwaneng goba ge ba akanya gore kanegelo e bolela ka eng ba lebeletše seswantšho sa letlakala le thaetlele. Mafelelong a tulo ya mafelelo ya go-bala-ka-go-hlaboša-lentšu ya mafelelo, kgopela bana ba bagolwane gore ba gopole seo se diregilego ka pading.
- ★ **O se tsehe lekgata.** Bala thaetlele ya puku le leina la mongwadi le la moswantšhi nako le nako ge o bala puku. Se se thuša bana gore ba lemoge gore batho ba nnete ba go swana le bona ba a ngwala le go swantšha dikanegelo.
- ★ **Diragatsang!** Go bala ka go hlaboša lentšu ke tiragatšo ka mehla! Efa lentšu la gago tlhagišo ye ntši go hlama maikutlo.
- ★ **Go itlwaetša go hlola phethagalo.** Ge o le yo moswa go tša go bala ka go hlaboša lentšu, itlwaetše go bala kanegelo o hlaboša lentšu ga mmalwa pele o e balela sehlopha sa bana.
- ★ **Nagana ka batheeletši ba gago.** Leka go lemoga batheeletši ba gago gomme o se bale ka lebelo! Ba fe nako ya go lebelela diswantšho gabotse goba ba hlame seswantšho sa monagano ge o bala.

★ **Go tsenelela ka kanegelong.** Ka moka ga rena re swanetše go theeletša le go boledišana le kanegelo. Gogela bana ba gago kanegelong, mohlala, ba botšiše gore ba nagana eng ka ga seo se dirilwego goba go boletwa ke moanegwa, ba ahlahle se sengwe sa diswantšho, goba o ba kgopele go go phetlela matlakala.

★ **Bontšha diswantšho.** Ge o bala puku ya diswantšho, kgonthiša gore ka moka ga lena le hwetša sebaka sa go bona diswantšho. O ka nyaka go ema wa ba bontšha diswantšho, gomme wa dumelela ditshwayatshwayo goba dipotšišo ge o le gare o bala goba morago ga go bala puku ka moka gatee.

★ **Botšiša dipotšišo.** Ge o le gare o bala kanegelo, botšiša dipotšišo tša go se be le karabo ya thwii ka ga kanegelo. "O nagana gore bjale go tla direga eng?" ke potšišo ye botse ya go thuša bana go hlabolla mabokgoni a bona a kakanyo ao a lego bohlokwa gore e be babadi ba go atlega ba go bala ka bobona.

★ **Go tsena.** Ge bana ba gago ba thoma go tseba kanegelo, goba ge bana ba bagolwane ba ithuta go bala, ba kgopele

go go thuša go bala kanegelo. Bana ba bannyane gantši ba rata go bolela dikarolo tša kanegelo yeo ba e tsebago – kudu ge mantšu a na le morumokwano goba ge sekafoko se boeletšwa. Bala le bana ba bagolwane ge ba leka go bala mantšu letlakaleng le wena, o šupa mantšu ge o le gare o bala.

★ **E bale gape!** Ge bana ba gago ba go kgopela go bala kanegelo gape ... le gape le gape, e bale! Se se ba thuša go utulla dilo tše diswa ka ga kanegelo nako le nako ge e balwa.

★ **Bana ba bagolwane le bona ba swanetše go bala mmogo.** Ge bana ba tseba go bala, ga wa swanela go emiša go ba balela! Kgetha dipuku tša go thatafanyana le tša go rarana go feta tšeo ba ipalelago tšona. Ge o bala padi, bala kgaolo goba karolo ya kgaolo letšatši ka letšatši. Hwetša mo o ka emago gona kaneglong, gomme e be mo go tla dirago gore batheletši ba fele pelo ya gore o tšwele pele letšatši la go latela.

Go hwetša tshedimošo ka botlalo ka ga go balela bana, le ditsela tša go balela bana ba mengwaga ya go fapana, eya go www.nalibali.org.

Gape le gape:
Go lokile go latela bana le go ba hlamela maleatlana leswa. Ge bana ba go kgopela gore o boeletše puku, go laetša gore ba tlwaela dipuku, le ge ba ka ba le dikgwedi tše 10 goba mengwaga ye 10!

Go kgethela bana dipuku

Ke dipuku dife tše di dirago gore bana ba kgopele gape? Babadi ba bannyane ba kgetha puku ye ba ratago diswantšho tša lekgata la yona! Babadi ba go ba le maitemogelo ba ka kgetha puku ya go bolela ka seo ba se ratago goba ya mongwadi yo ba mo tsebago. Bjale, o kgethela bana dipuku bjang? Dikgopolo ke tše.

1. Šiedišanang

Ka nako ye nngwe dumelela bana go kgetha dipuku tše ba nyakago o ba balela tšona. Ka nako ye nngwe, boledišanang ka ga dipuku tše le di kgethago gomme o šišinye tše o naganago gore di swanela dikgahlego tša bona.

2. Kgopela thušo

Botšiša bagwera ba bana ba gago gore ba ipshinne ka go bala eng goba o botšiše batswadi ba bangwe gore bana ba bona ba bala eng. Tsebana le bašomi ba bokgobapuku bja selegae o ba botšiše gore bana ba mengwaga ye itšego gantši ba ipshina ka dipuku tša bangwadi bafe.

3. Polelo ya ka gae e bohlokwa

Dipuku tša masea le bomapimppane di swanetše go ba ka polelo ya bona ya ka gae ge go kgonega. Fetolela dipuku tša mantšu a mmalwa, tša go se phatlalatšwe ka polelo ye o e nyakago. Leka go nyakela bana ba bagolwane dipuku tša polelo ya ka gae gape – ga go selo sa go phala go bala kanegelo ka polelo ya ka gae!

4. Dipuku tša masea

Masea a rata diswantšho tša mebala ya go taga goba dinepe tša dilo goba batho ka sengwalwa se bonolo. Ba rata go kwa merethetho ya polelo, le go theeletša poeletšo le morumokwano.

5. Dipuku tša go hloka mantšu

Dipuku tša go hloka mantšu ke peeletšo ye botse ka gobane o hwetša sebaka sa go anegela bana ba gago kanegelo ka tsela le polelo ye o e nyakago. Le bona ka morago ba ka hlama dikanegelo tša bona.

6. Dipuku tše dibotse tša go-bala-ka-hlaboša-lentšu

Dipuku tša go ba le morumokwano, morethetho le poeletšo e ba dipuku tše

dibotse tša bana ba bannyane tša go-bala-ka-hlaboša-lentšu, gape di botse ka ge di hlagiša polelo ye mpsha. Ge bana ba gago ba thoma go tseba kanegelo, ba hlohleletše go bala le wena ge o bala.

7. Tša go tsebja le tša go se tsebje

Kgetha dipuku tša go ba le dilo tše ngwana a di tsebago – mohlala, dipuku tša go ba le magae a go swana le a bana ba gago. Kgetha dipuku tše dingwe tša go ba le maitemogelo a go fapana, bjalo ka dinonwane goba dikanegelo ka ga mafelo goba dišho tša go fapana.

8. Dipuku tša bana ba go kgona go bala

Bana ba go tseba go bala, go kaone o ba kgethele dipuku tše o ba ka kgonago go ipalela tšona, dipuku tše dingwe le ka di bala mmogo, le dipuku tše dingwe (tša go ba le polelo ya go rarana le thulaganyo) tše o ka ba balelago tšona.

9. Lebana le maikutlo le dihloa-letšhogo

Dipuku tša diswantšho le dipadi tša go bolela ka dilo tše boima maphelong a bana – go swana le matswalo a moratho, bolwetši, ge batswadi ba hlalana goba dihlhotlo tša segwera – di ka ba thuša go lebedišiša maikutlo a bona gomme ba lebana le tše di ba tšhošago.

10. Akaretša dipuku tša tshedimošo

Dipuku tša tshedimošo ga se tša bana ba bannyane fela. Dipuku tša go bolela dinnete di hlaboša go nyaka go tseba gape tša thuša bana go ithuta ka ga lefase.

Metsotso ye 15 fela ya go bala le ngwana wa gago letšatši ka letšatši go ba utullela mantšu a milione a go ngwalwa ka ngwaga.

Anderson, Wilson & Fielding, 1998

Go hwetša tše dintši dikanegelong

Naa o ipshina ka go bala le bana ba gago e bile o nyaka gore ba holege kudu ka mo go kgonegago ka go ba le nako ya go bala? Fa ke dikgopolo ka ga mešongwana ye e ka dirwago pele le thoma go bala, ge le bala, le ka morago ga go fetša go bala puku. Mešongwana ye e tiiša le go katološa maitemogelo a dipuku tše le di balago mmogo. Tše dingwe tša tšona di swanela mengwaga ka moka, mola tše dingwe di swanela bana ba bagolwane – kgetha tše o bonago di swanela bana ba gago bokaone.

Pele

- ★ Tšeang nako le lebeletše tshedimošo le diswantšho goba senepe seo se lego lekgateng la ka pele la puku. Bana ba bagolwane, o ka nyaka go ba balela kakaretšo ka lekgateng la ka morago. Se se thuša bana go ithuta gore ba ka diriša tshedimošo ye e lego lekgateng la puku go nagana gore ba nyaka go bala puku goba ga ba nyake.
- ★ Kgopela bana ba gago go diriša lekgata la puku go akanya le go phopholetša gore puku e bolela ka eng. (Morago ga go bala puku o ka lotišiša se ka go kgopela bana ba gago go nagana ka ga nepagalo ya dikakanyo tša bona!)
- ★ Botšiša bana ba gago ge eba ba tseba dikanegelo tše dingwe tša go bolela ka dilo tša go swana le tša kanegelo ye. Ba laletše go abelana ka digopotšo tša bona, mohlala, botšiša, “Naa o ile wa timela?”

Ge o bala

- ★ Ge o bala, ema gannyane gatee goba gabedi, go botšiša, “O nagana gore go tlo direga eng sa go latela?” Go nagana ka ga go hlola le khuetšo go tiiša kwešišo ya bana ya ka fao dilo di šomago ka gona.
- ★ Kgopela bana ba gago go swayaswaya diswantšho goba ba hwetše batho ba itšego goba dilo diswantšhong.
- ★ Ge eba bana ba gago ba tseba go bala, šiedišanang ka go bala dikarolo tša go fapana tša kanegelo. Hlohleletša bana ba bannyane go bala le wena ka go itira e ke ba a bala (goba go bolela) dikarolo tša kanegelo ye ba e tsebago gabotse, le go go thuša go dira dikwagašo tša medumo, go swana le go kokota lebating goba moya wa go foka.

Hwetša dikanegelo tše o ka di balelago bana ba gago ka dipolelo tše lesometee go www.nalibali.org le www.nalibali.mobi.

Ka morago

- ★ Dikanegelo tše dintši di nepiša ka fao baanegwa ba šomanago le ditlhotlo tše bophelo bo ba lebanyago le tšona. Go bohlokwa gore bana ba itswalanye le dilo tše, le ditlhotlo tše ba lebanego le tšona maphelong a bona. Ba hlohleletše go dira dikgokaganyo tša go tia ka go re go bona, “Ge ke le balela kanegelo, e nkgopotša ka ga bohlokwa bja bagwera ba babotse. Wena e go gopotša eng?”
- ★ Bana ba ba le kwelobohloko ka ge ba itsenya maamong a moanegwa. Ba thuše go dira se ka go ba kgopela go nagana gore ke ka lebaka la eng moanegwa a itshwere ka tsela ye itšego ka kanegelong.
- ★ E re bana ba anege kanegelo ye o e badilego leswa goba ba thale goba ba pente seswantšho sa karolo ye e lego ya mmamoratwa go bona ka kanegelong. Goba, diragatša kanegelo le bona. Mešongwana ye e ba thuša gore ba be le kwešišo ya go tielela ya kanegelo.

Itswalanye le Nal'ibali

Eba karolo ya neteweke ya Nal'ibali gomme o diriše maatla a kanegelo go tutuetša bana gore ba nyake go bala le go ngwala.

Etela dikarolo tša rena tša go fapanafapana go hwetša didirišwa tša go-balela-boipshino le dikeletšo, le dikanegelo tša bana ka dipolelo tše 11.

Ditlaleletšo tša Nal'ibali

Hwetša tlaleletšo ya go-balela-boipshino ya polelopedi ka dikuranteng tša *Sowetan*, *Sunday Times Express*, *Daily Dispatch* le *The Herald*. Go hwetša tshedimošo ka botlalo etela www.nalibali.org.

Nal'ibali diyalemoyeng

Theeletša Nal'ibali diteišeineng tša setšhaba tša SABC gomme o ipshine ka dikanegelo tša bana ka dipolelo tša semmušo ka moka tše 11. Etela www.nalibali.org go hwetša **lenaneo la diyalemo** ya Nal'ibali.

www.nalibali.org

Etela **weposaete** ya Nal'ibali go hwetša matlakala a mahala a dikeletšo, dipolelo tša tsebo ya go bala le go ngwala, dikeletšo tša go bala le dikanegelo tša bana.

www.nalibali.mobi

Go anega kanegelo le dikeletšo tša go bala, thekgo ya sehlopha sa go bala le dikanegelo ka dipolelo tša Afrika Borwa tše 11 – **sellathekeng** sa gago!

Diphatlatšhi tša segwera

Tšea karolo poledišanong go **Facebook** o be o re latele go **Twitter** le **Instagram** go hwetša go hwetša dikeletšo tša go-balela-boipshino tša tutuetšo, tshedimošo ya moragorago tša go tutuetša go balela boipshino. Gape o ka etela kanale ya rena ya **YouTube**, www.youtube.com/user/TheNalibaliChannel go hwetša dikeletšo tša sehlopha sa go bala tša bohlokwa.

Ikgokaganye le rena ka go lletša lefelo la rena la megala go **02 11 80 40 80**, goba ka efe goba efe ya ditsela tše: www.nalibali.org www.nalibali.mobi

[f](https://www.facebook.com/nalibaliSA) nalibaliSA [@nalibaliSA](https://www.instagram.com/nalibaliSA) [@nalibaliSA](https://www.youtube.com/user/TheNalibaliChannel) info@nalibali.org

